

ŞUŞA RAYONU VƏ ƏTRAF ƏRAZİLƏRİN FLORA MÜXTƏLİFLİYİ

Şəlalə Gülməmmədova

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyinin Dendrologiya İnstitutu,
shalala.g@mail.ru

Şuşa rayonu və ətraf ərazilərin florası olduqca zəngindir. Meşələrdə Şərq fıstığı, iberiya palıdı və Qafqaz vələsi üstünlük təşkil edir. Çirişli dağının aşağı hissəsində, dəniz səviyyəsindən 1160-1210 m yüksəklikdə, meşəlikdə bir-birindən təxminən 100 m-ə qədər aralı məsafədə 30-a yaxın şabalıd ağacları bitir. Burada şabalıd ağacları palıd-vələs meşəliyinin tərkibinə daxil olur. Meşələrdə müxtəlif kol cinsləri – fındıq, murdarça, alça, göyəm, gərməşov, yemişan, əzgil, itburnu və s. vardır. Ağac və kol bitkiləri ilə yanaşı, bənövşə, lalə, qızılgül, zanbaq, qərənfil, böyürtkən və s. cinslərə daxil olan birillik, ikiillik, çoxillik və soğanaqlı növlər təbii halda bitir. Şuşa rayonunda yayılan Xarıbülbul bitkisi Şuşanın milli simvolu hesab olunur. Qafqaz qaş səhləbi (Xarıbülbul) (lat. *Ophrys caucasica* Woronow ex Grossh.) – Səhləbkimilər (*Orchidaceae* Juss.) fəsiləsindən, Ofris (*Ophrys* L.) cinsindən olan çoxillik ot bitkisidir. Dünyada əsasən Qafqazda, qərbdə Anadolunun şimal-şərqindən (Trabzon) şərqdə Xəzər dənizinə qədər olan arealı vardır. Azərbaycanda isə Şuşa və ətraf ərazilər, Samur-Dəvəçi, Kür-Araz və Xəzər sahili (Siyəzen rayonu, Beşbarmaq dağının təpə hissəsində) ovalıqlar, Kür düzənliyi, Abşeron, Diabar, Böyük Qafqazın cənub yamacı, Kiçik Qafqazın cənub rayonlarında rast gəlinir. Əsasən otlu yamaclarda, meşə açıqlıqlarında və kolluqlarında bitir. Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı kitab”ına daxil edilmiş nadir növdür.

Vaxtilə Qarabağ ərazisində səhra, yarımsəhra, quru bozqır, bozqır, eləcə də dağ kserofit bitkilik tipi üstünlük təşkil edirdi. Ərazinin orta dağ qurşağında, dəniz səviyyəsindən 300-350 m yüksəklikdə yarımsəhra bitki növləri, 1800 m yüksəkliklərdə enliyarpaqlı meşələr, kolluqlar, 2300 m yüksəklikdə isə subalp və alp çəmənlikləri, daha çox yüksəkliklərdə isə tundra növləri geniş yayılmışdır. Zəngin bitki örtüyünə malik olan Qarabağ ərazisində 2000-dən çox bitki növünə rast gəlinir. Düzən yerlərdə yovşan, yovşanlı-şoranotlu yarımsəhra, dağ ətəklərində daşdayan, şibyə, yovşanlı-darağotlu bozqır və yarımbozqır bitkiləri, dağ yamaclarında kolluqlar, enliyarpaqlı meşələr (fıstıq, palıd və s.) geniş yer tutur. Dəniz səviyyəsindən 2000-2300 m yüksəklikdə subalp və alp çəmənlikləri mövcuddur. Landşaft müxtəlifliyi baxımından əlverişli olan bu ərazilərdə 460 növdən çox yabanı ağac və kol bitkiləri vardır, onlardan 70-i endemik növ olub, dünyanın heç bir yerində təbii halda bitmir. Ağdərə, Əsgəran, Xocavənd rayonları palıd, vələs, fıstıq və ağcaqayın meşələri ilə zəngindir. Yüksək dağlıq hissələrdə Şərq palıdına (*Quercus macranthera* Fisch.), trautveter ağcaqayının (*Acer trautvetteri* Medw.), tozağacının 4 növünə (*Betula* sp. Div.), Şərq fıstığına (*Fagus orientalis* Lipsky) rast gəlinir. Bu tip meşələrdə qeyd edilən bitkilik tipləri ilə yanaşı, bəzi yerlərdə subataqlıq bitkililiyinə də təsadüf edilir. Otlaq, meşə və kol massivləri arasında isə əsasən taxıl, bostan və texniki bitkilər becərilir.

Torpaqlarımızın işğalı nəticəsində Qarabağ və ona bitişik ərazilərdə ölkəmizin milli və mədəni sərvəti olan meşələr və qoruqlar dağıdılmış, qiymətli endemik bitki növləri məhv edilmiş, həmin sahələrin ölü zonaya çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Topxana meşəsi Şuşanın qədim tarixə malik nadir təbiət incisidir. Şuşa ərazisindəki torpaqların 20 faizini əhatə edən bu meşə vaxtilə təbiət möcüzəsini xatırladırdı. Ermənilər işğal dövründə buranı da talayaraq məhv etmişlər. Torpaqlarımız düşmən tapdağından azad edildikdən sonra artıq illərdir ekoloji terrora məruz qalan Qarabağın bitki aləminin bərpasına başlanılmışdır. İşğaldan azad olunan ərazilərdə xüsusi mühafizə olunan qoruq və yasaqlıqların bərpası, həmçinin ekoturizmin inkişafı baxımından yeni milli parkların yaradılması gündəmdə olan məsələlərdir. Yaxın gələcəkdə bu ərazilərdəki nadir və arealı daralan ağac, kol və ot bitkiləri barədə məlumatlar Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı kitabı”nın yeni nəşrinə daxil ediləcək, onların qorunması və bərpasına başlanılacaqdır. Qarabağda yaşıllıq zonala-

rı landşaft memarlığı üslubunda qurulacaqdır. Bu yaxınlarda qədim Şuşada, Topxana meşəsində keçirilən ağacəkmə kampaniyası zamanı 3 hektar ərazidə dağdağan, göyruş, saqqızağacı, qarağac əkilmə, əraziyə 100 kiloqram palıd toxumu səpilmişdir. Artıq işğaldan azad olunan ərazilərdə ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, təbii sərvətlərdən dayanıqlı istifadənin təmin edilməsi, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsinin, nadir təbiət komplekslərinin və obyektlərinin təbii vəziyyətdə qorunub saxlanması istiqamətində genişmiqyaslı tədbirlərə başlanılmışdır.